

DOI: 10.19195/0137-1150.168.46

Data przesłania artykułu: 14.09.2017

Data akceptacji artykułu: 28.12.2017

KATARZYNA TACZYŃSKA

Uniwersytet Warszawski, Polska

Osakaćena (auto)biografija – smrt u stvaralaštvu Milke Žicine*

U skladu sa postulatima afirmativne humanistike – suštinskog dela koncepcije „spasilačke istorije”, koju je u Poljskoj formulisala Eva Domanjska – u humanističkim istraživanjima se predlaže odstupanje od postmodernističkih „ideja kraja i katastrofa” i traumatocentričnih studija. U svetu punom nasilja i konflikata, ova istraživačica istupa s predlogom pisanja pozitivne istorije. Ni u kom slučaju nije reč o potrebi kreiranja naivnog optimizma, već o pokušaju izgradnje – u svetlu stvarnih pretnji – afirmativne refleksije koja je blagotvorna i oslobađa od osećanja negativnosti i pasivnosti. Istraživanje pojava koncentrisanih oko apokaliptičke prošlosti ostaje ključno pitanje, ali se predlog, ipak, odnosi na formulisanje novih, drugačijih istraživačkih pitanja i korišćenja takvih teorija za osnaživanje individualnih i kolektivnih subjekata. „Glumac prošlosti” u tom projektu je akter koji „radi i uvodi promene”¹. Koristeći ovaj specifičan pristup proučavanju prošlosti, u svom radu ću analizirati autobiografske radove Milke Žicine (1902–1984). Interpretativna kategorija koja će činiti okvir za moje čitanje ličnih svedočanstava autorke² tema je smrti i sa njom povezan pojam „graničnih situacija”, koji je u filozofiju uveo Karl Jaspers. Za filozofa, „granične situacije” su ekstremni

* Tekst je nastao kao rezultat rada na istraživačkom projektu broj 2015/16/S/HS2/00092, finansiranom od strane Nacionalnog naučnog centra Republike Poljske.

¹ E. Domańska, *Historia ratownicza*, „Teksty Drugie” 2014, br. 5, s. 12–26.

² J. Leociak, *Tekst wobec Zagłady (o relacjach z getta warszawskiego)*, Wrocław 1997, s. 15. Lična svedočanstva razmatram takođe – u sociološkoj perspektivi – kao ljudske proizvode koji omogućavaju da pratimo proces davanja značenja spoljnoj realnosti od strane pojedinca. Upor. npr. A. Nikliborc, *Nieodkryte historie życia polskich kobiet. Teoretyczne i metodologiczne znaczenie kobiecych biografii dla gender studies*, [u:] *Kalejdoskop Genderowy. W drodze do poznania płci społeczno-kulturowej w Polsce*, prir. K. Slany, B. Kowalska, M. Ślusarczyk, Kraków 2011, s. 73–94.

egzistencijalni događaji koji se ne mogu izbeći, u kojim je čovek osuđen na neki izbor. Odluke koje su tada donete menjaju ceo njegov dosadašnji život³.

Smrt iz naslova u stvaralaštvu Žicine može se razmatrati barem na nekoliko nivoa. Jednu perspektivu stvara realna smrt autorke, kao cezura u „kulturnom životu” njenih logorskih sećanja koja mnogo godina nije bila inspirativni predmet književne refleksije. Interpretacija stvaralačkog rada za života Žicine bila je skoro potpuno ograničena na dva romana iz vremena između dva rata, *Kajin put* iz 1934. i *Devojka za sve* iz 1940. godine, analizirana u uskom okviru socijalne literature⁴. Kako primećuje Ljuba Vukmanović, romani Žicine u velikoj meri inspirisani su iskustvima vlastitog života⁵. Radmila Gikić Petrović takođe obraća pažnju na zahvat literarizacije biografije ili biografizovanja fikcije i naglašava da se odnosi takve vrste mogu primetiti već u ranim delima autorke⁶. Ipak, tek nefikcionalni tekstovi o ličnoj dimenziji, koji predstavljaju individualan autorkin mikrosvet, sa celim svojim bogatstvom i kompleksnošću, na nov način su privukli pažnju književnih istraživača⁷. Kako primećuje Slavica Garonja Radovanac, tek rukopisi objavljeni posle autorkine smrti, u kojima je predstavljen boravak Žicine u zatvoru Glavnjača u Beogradu (1951) i u logoru Stolac u Bosni i Hercegovini (1952–1955), dozvolili su da se njeno stvaralaštvo reinterpreтира iz perspektive savremenih književnih istraživanja⁸. Tekst sećanja sa naslovom *Sve, sve, sve...* u obliku knjige prvi put je objavljen u Hrvatskoj 2002. godine, u pripremi izdavačke kuće „Prosvjeta”. Srpsko izdanje, objavljeno 2011. godine priredila je izdavačka kuća „Dnevnik”, dok su sećanja *Sama* prvi put predstavljena čitaocima 2009. godine u pripremi izdavačke kuće „Službeni glasnik”. Žicina, kako naglašava Lj. Vukmanović, verovatno je jedina spisateljica koja je bila kažnjena zbog informbi-

³ K. Jaspers, *Sytuacje graniczne*, prev. M. Skwieciński, [u:] R. Rudziński, *Jaspers*, Warszawa 1978, s. 186–242.

⁴ D. Detoni Dujmić, *Ljepša polovica književnosti*, Zagreb 1998, s. 48; C. Гароња Радованац, *Књижевно дело Милке Жицине – између аутобиографског и фикционалног*, [u:] *eadem*, *Жена у српској књижевности*, Нови Сад 2010, s. 229.

⁵ Vukmanović sagledava odnose između sveta fikcije i autorkinog života čak i uže, kao specifičnu paralelu: „Život Milke Žicine je roman, a njeni romani su njen život – oni su gotovo poistovećeni”, Љ. Вукмановић, *Самоће Милке Жицине*, [u:] М. Жицина, *Сама*, Београд 2009, s. 6. Ostale objavljene knjige Žicine su: *Drugo imanje* (1961) i *Selo moje* (1983), te zbirke pripovedaka (R. Gikić Petrović ih zove „reportažno-pripovedački zapisi”, Р. Гикић Петровић, *Репортажне приче*, [u:] М. Жицина, *Нека то буде све*, Београд 2014, s. 182); *Reportaže* (1950) i *Neka to bude sve* (2014).

⁶ Р. Гикић Петровић, *Репортажне приче...*, s. 181.

⁷ Zob. прг. С. Гароња Радованац, *Књижевно дело...*, s. 229–291; К. Тачињска, *У потрази за стратегијамa преживљавања – логорска проза Милке Жицине*, „Књиженство” 2015, br. 5, <<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=158>> [pristupljeno: 30.08.2017]; К. Тачињска, *Dowcip trwający dwa i pół roku. Obraz Nagiej Wyspy w serbskim dyskursie literackim i historycznym końca XX i początku XXI wieku*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, *passim*.

⁸ С. Гароња Радованац, *Књижевно дело...*, s. 230. *Istorija rukopisa može se pratiti*, [u:] Љ. Вукмановић, *Самоће Милке...*, s. 11–16.

rovske delatnosti⁹. Posthumni život sećanja Žicine – njihovo objavljivanje, čitanje i produbljena refleksija – bacio je novo svetlo na njenu ličnu i književnu biografiju. Ti zapisi su potvrdili da su ženske biografije, kako je napisala Gerda Lerner, jedan od najperspektivnijih i najvećih izazova za žensku istoriju¹⁰. Iskustvo fizičke i psihičke osakaćenosti autorke kao rezultat logorske izolacije, praćeno je i isključivanjem nje lično na socijalnom i kulturnom nivou. To *de facto* znači da je bila osuđena na ćutanje/nepričanje (i sebe lično, i o sebi), kao neke vrste nepostojanja za vreme života. Po svojoj umetničkoj vrednosti logorska proza Žicine ističe se među svim svedočanstvima čiji su autori bivši logoraši, ali po svom stilu, kao i obliku, izdvaja se i od ostalih tekstova koje je napisala autorka. Vukmanović je njeno potresno svedočanstvo nazvao „krik žene iz našeg Gulaga”¹¹.

Smrt u autobiografskom stvaralaštvu Žicine ima i metaforični oblik u kojem je autorka kao bivša logorašica doživela građansku smrt i paralelno s tim je bila isključena iz javnog prostora. Zbog ograničenog okvira rada, ovde nije moguća detaljna analiza memoarske logorske proze, ali htela bih u kontekstu simbolične društvene smrti da skrenem pažnju na nekoliko problema. Oslobođenje od logorske stvarnosti i povratak u obični život bila su neka od najtežih iskustava za Žicinu. Izolacija u zatvoru i logoru bila je za spisateljicu granična situacija, a pretrpljen bol i sećanje na njega onemogućavali su joj da oseti bezbrižnu radost života. S jedne strane, paralisale su je slike iz vremena zatvora, koje su se neprekidno vraćale i koje nije mogla da zaboravi. S druge strane – njenim emocijama je vladao strah za savremen život, u kojem je spisateljica postala građanka druge kategorije. Vreme suspregnutosti i težine, neke vrste marazma povećani su nedostatkom kontakta sa najdražima. Živela je u letargiji i ni u društvu, ni među bliskim, nikako nije bila u stanju da nađe mesto za sebe. Strahujući od pitanja na koja nije mogla odgovoriti i mogućeg društvenog ostrakizma, počela je da izbegava prijatelje. Važan momenat prevazilaženja ove dugogodišnje situacije ćutanja (i iskustva isključenja) bio je trenutak kad je autorka odlučila da rekonstruiše svoju prošlost i zapiše je. Žicina mnogo prostora u svojim sećanjima posvećuje potrazi za odgovarajućim jezičkim instrumentarjumom koji će joj dozvoliti da svedoči o svom iskustvu: „Rečima se ne može to dočarati tako da i drugome to bude shvatljivo ni razumljivo to... što ni tebi nije bilo ni shvatljivo ni razumljivo... Da osetiš maglu moraš je disati i videti...”¹². Njen zapis čini izraz autobiografskog sećanja, shvaćenog kao znanje o događajima iz vlastite prošlosti „koje proističe iz interakcije psihičkih osobina pojedinca (kao što su: sposobnost samorefleksije,

⁹ Љ. Вукмановић, *Самоће Милке...*, s. 15.

¹⁰ G. Lerner, *Priorities and Challenges in Women's History Research*, „*Perspectives on History*” 1988, April, <<https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/april-1988/priorities-and-challenges-in-womens-history-research>> [pristupljeno: 30.07.2017].

¹¹ Љ. Вукмановић, *Самоће Милке...*, s. 16.

¹² М. Жicina, *Sve, sve, sve...*, Zagreb 2002, s. 240.

samosvesnost, individualni osećaj vremena), koji pretvaraju memorijsku reprezentaciju u autobiografsko lično iskustvo”¹³.

S jedne strane, na ličnost Žicine može se gledati iz perspektive viktimizacijskog narativa žrtve represije, ali s druge strane – upravo ova ogromna snaga koja je motiviše da radi, a njenim tekstovima daje novi život posle smrti autorke, dozvoljava da se Žicina smatra aktivnim subjektom. Spisateljica je iskoristila iskustvo nasilja kao potencijal za promenu sebe, čin pisanja joj je omogućio ponovno rađanje u svakodnevnom životu, a u široj perspektivi načinio je od nje posebnu pojavu u logorskom diskursu. Hronološki gledano, u ovoj fazi prepoznavanja problema, spisateljica je takođe prva zatvorenica koja je već tokom sedamdesetih zabeležila svoja iskustva iz boravka u zatvoru i logoru, skrivajući ih naredne decenije u duplom dnu kuhinjskog ormarića.

Još jednu drugačiju optiku viđenja smrti stvara dnevnik bolesti *Zapisi sa onkološkog*, izdat 1976. godine. Ova intimna autobiografska proza dokumentuje postojanje drugačije granične situacije – fizičke smrti kao rezultata kancera sa kojim se autorka mnogo godina borila. Primer ovog teksta jasno prikazuje da se u slučaju tekstova ženskih autora neretko dešava da ni njihovo objavljivanje ne garantuje interesovanje čitalaca i istraživača. *Zapisi sa onkološkog* do danas nisu privukli adekvatnu pažnju i još uvek ostaju samo na margini ili se ponekad pominju u obliku činjeničnih informacija prilikom sastavljanja biografije autorke¹⁴. Iako je ovde nemoguća potpuna analiza teksta Žicine, istakla bih nekoliko elemenata koji, po mom mišljenju, kvalifikuju ovo svedočanstvo borbe sa bolešću kao vredno da se sačuva od zaborava.

Zapisi sa onkološkog predstavljaju dnevnik zabeležaka, zapažanja i razmatranja koje je autorka pisala 1972. godine kad je imala remisiju bolesti raka dojke (14 godina ranije Žicinoj je bila odsečena prva dojka), te je tada započeo ciklus radioloških zračenja, a zatim se spisateljica podvrgla mastektomiji¹⁵. Linearni i hronološki ritam njene priče na početku je određen dnevnim datumom, koji je tokom vremena zamenjen brojevima sledećih zračenja. Žicina u dnevniku predstavlja bolničku realnost čiju svakodnevnost stvaraju pacijenti, a život se odvija prvenstveno u čekaonici, operacionim salama, sobama za intervencije i dnevnim sobama. Kretanje dolaznih i odlaznih pacijenata Žicina upoređuje sa putnicima koji prolaze jedni pored drugih i viđaju se samo na trenutak u vozovima, auto-

¹³ S. B. Klein [et al.], *A Theory of Autobiographical Memory: Necessary Components and Disorders Resulting from Their Loss*, „Social Cognition” 22, 2004, br. 5, s. 460; cit. prema: A. Nikliborc, *Uwięzi ONE w KL Auschwitz-Birkenau. Traumatyczne doświadczenia kobiet odzwierciedlone w dokumentach osobistych*, Kraków 2010, s. 35–36.

¹⁴ Zob. npr. P. Гикић Петровић, *Књижевно дело...*, s. 183; Љ. Вукмановић, *Самоће Милке...*, s. 11.

¹⁵ Logoroska iskustva i kancerозна bolest Žicine, te književni rad u kom su transponovani podsećaju na vitalističke svrhe života i teme u stvaralaštvu poljske vajarke A. Šapočnikov (1926–1973). Umetnica je bila zatvorenica u getima (Pabianice, Łódź) i nemačkim koncentracionim logorima (Auschwitz, Bergen-Belsen, Teresin), te se borila sa kancerозnom bolešću dojke. Vidi npr. A. Jakubowska, *...pamiętajca*, [u:] eadem, *Portret wielokrotny dzieła Aliny Szapocznikow*, Poznań 2008, s. 206–229.

busima i tramvajima. Kontrast medicinskog sveta je park koji okružuje bolnicu i donosi dah slobode, radosti i utehe.

Autorkini zapisi mogu se posmatrati kao primer patografije (ili tačnije autopatografije, ili kancerografije) – koja pripada oblasti tanatološke literature¹⁶ – autobiografskog žanra čijeg ime potiče od grčkih reči: *pato* – bolestan, poremećen, patološki, i *grafija* – pisanje¹⁷. Pored „ego-teksta” *Glavobolja* (1913) Isidore Sekulić¹⁸ i dela *Među zidovima* (1932) Milice Janković, dnevnik Žicine predstavlja reprezentaciju književnog dnevnika bolesti, pri čemu se u ovom slučaju prvi put radi o tipično ženskoj bolesti – o raku dojke. Može se dodati da cilj Žicine nije toliko da opiše žensku perspektivu bolesti, koliko da predstavi borbu protiv bolesti opasne po život. Ipak, zbog same prirode autorkine bolesti, mogu se uočiti brojni aspekti koji omogućavaju svrstavanje ovog teksta krugu feministički orijentisane literature, na šta ću se još vratiti. Izbacivanje strahova i predstavljanje događaja u kojima je autorka i naratorica učestvovala, omogućavaju „pripitomljavanje” horora bolesti, distanciranje od nje i davanje smisla situacijama koje se dešavaju. Napisani narativ omogućava razumevanje stanja kroz koje njeno telo prolazi tokom bolesti. Patografije omogućavaju održanje celovitosti života, očuvanje njegovog kontinuiteta i smisla¹⁹. Dnevnik Žicine, prema klasifikaciji kanadskog istraživača patografije Artura Franka, predstavlja najčešći tip patografije, odnosno narativa restitucije u varijanti borbe²⁰. Čitalac, dakle, prati herojske napore autorke i drugih pacijenata koji su odlučili da se bore sa neprijateljem – s bolešću. Dnevnik karakteriše vojna metaforika tipična za ovu vrstu proze. Žicina u jednom trenutku ćelije raka zove „fašisti” i uzvikuje u sebi da: „Fašizam treba uništiti”²¹. Na drugom mestu, zračenje kojim se napada karcinom zove atomska bomba²², a sam

¹⁶ A. E. Kubiak, *Inne śmierci. Antropologia umierania i żaloby w późnej nowoczesności*, Kraków 2014, s. 8.

¹⁷ Por. E. Zierkiewicz, *Prasa jako medium edukacyjne. Kulturowe reprezentacje raka piersi w czasopismach kobiecych*, Kraków 2013, s. 205–209. Vidi takođe *eadem*, *Rozmowy o raku piersi. Trzy poziomy konstruowania znaczeń choroby*, Wrocław 2010.

¹⁸ Zob. M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender)*, Wrocław 2007, s. 178. Lične narrative o bolesti u stvaralaštvu srpskih autorka na početku 20. veka M. Koch analizira takođe u: *eadem*, *Choroba jako autobiografia w literaturze serbskiego modernizmu. Proza Milicy Janković*, [u:] *Kobieta, literatura, medycyna*, priur. A. Galant, A. Zawiszewska, Szczecin 2016, s. 451–472. Na prostoru bivše Jugoslavije, književna reprezentacija teme bolesti može se naći takođe u romanima S. Drakulić *Hologrami straha* (1987) te *Frida ili o boli* (2007). Štaviše, kategorija kancerozne bolesti postala je popularan problem razmatran u savremenoj hrvatskoj drami. Treba spomenuti između ostalog *Slike Marijine* L. Šojerman Hodak (L. Scheuermann Hodak) (1995) ili *Poslednju kariku* (1994) i *Prije sna* (2005) L. Kaštelan. Više o ovoj temi vidi: G. Abrasowicz, *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990–2010*, Wrocław 2016, s. 351–360.

¹⁹ E. Zierkiewicz, *Prasa...*, s. 206–207.

²⁰ A. W. Frank, *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*, Chicago-London 1995, s. 75–96. Por. E. Zierkiewicz, *Prasa...*, s. 249–250.

²¹ M. Жцина, *Записи са онколошког*, Београд 1976, s. 58.

²² *Ibidem*, s. 49.

proces zračenja upoređuje sa ratom²³. Osim toga, tekst postaje svedočanstvo vere u efektivnost konvencionalne medicine i autoritet lekara, mimo toga što se medicinska nomenklatura pojavljuje u njemu relativno retko: „I ostavljam [svoje telo], poštovani, s punim poverenjem. Znam da ćete učiniti ono što se danas najbolje može”²⁴.

Mada se danas, iz globalne perspektive, govori čak o postojanju Cancerlanda, kulture koncentrisane na kanceroznu bolest koja je regulisana zakonima sličnim Disneylandu²⁵, ipak je proces „predstavljanja javnosti” bolesti trajao relativno dugo i u okviru pojedinih nacionalnih kultura i literatura je funkcionisao na drugačijim principima²⁶. U srpskoj kulturi danas se mogu naći različite predstave ženske kancerozne bolesti. Može se navesti dnevnik *Černobilske jagode* (englesko izdanje 2005. godine), proza Gordane Zalad *Zašto baš ja* (nekoliko izdanja, prvo 2006. godine), zbirka koju su uredile Biljana Benić, Đerđi Šarić i Milica Marinković *Živeti kao pre* (prvo izdanje 2012. godine), ciklus zapisa Isidore Bjelice *Spas* (tri dela, prvi objavljen 2013. godine), proza Kadivke Stevanović *Zapisi sa onkološkog* (2015. godine), takođe i film u režiji Mirjane Karanović iz 2016. godine *Dobra žena*. Međutim, Žicina je verovatno kao prva autorka, već tokom sedamdesetih otvoreno opisala svoje iskustvo bolesti²⁷.

Rod, kao što sam već spomenula, ne igra u dnevniku Žicine prioritetnu ulogu, ali zapažan a koja je ona dala omogućavaju da se postave pitanja o tome da li postoji „rod bolesti”. Autorka, u stvari, opisuje žensku bolest, ali – što je zanimljivo – telesni sižeji su ograničeni do minimuma. Ovo nije „ugrabljeno telo” od strane „ćelija mrtve gline” koje je u svojoj poeziji opisivala Antjie Krog²⁸, nego izlečeno telo uprkos osakaćenosti: „Obradovala sam se: zaista sam operisana. Gotovo! Prebrinula brigu! Sad svaki dalji minut vodi oporavku. Bila sam vesela”²⁹. Ožiljak označava pre svega činjenicu da je pacijentkinja lišena onoga što je ugrožavalo njen život: „Odjednom sam se setila: zaista mogu biti zadovoljna što sam se rešila i te druge dojke da ne zagledam sa strahom da li tumor jače ili manje deformiše oblik. Što ne valja – odreži pa baci! I gotovo”³⁰. Za razliku

²³ *Ibidem*, s. 57.

²⁴ *Ibidem*, s. 82.

²⁵ A. Mazurkiewicz, E. Zierkiewicz, *Biznes z różową wstążką*, „Wysokie Obcasy” 21.09.2008, <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,5704321,Biznes_z_rozowa_wstazka.html> [pristupljeno: 30.07.2017].

²⁶ Na primer, u oblasti francuske književnosti mogu se naći publikacije na temu kancerozne bolesti upućene određenoj grupi publike, npr. deci (napisana od strane C.e Fayÿsse i ilustrovana od strane Y. Loiseur *Qui mange salade jamais malade!* iz 2008 g.) ili omladini (M. Rippert, *Metal Mélodie*, 2010).

²⁷ U naučnim radovima prvenstvo u ovoj temi pogrešno se pripisuje već spomenutom dnevniku Černobilske jagode Goldvorti, što potvrđuje nedovoljnu recepciju dnevnika Žicine. Zob. npr. M. Ślawska, *Proza autobiograficzna pokolenia jugonostalgiów*, Wrocław 2013, s. 145.

²⁸ A. Krog, *Cialo ograbione*, prev. J. Koch, Kraków 2017, s. 34.

²⁹ M. Жичина, *Zanucu...*, s. 98.

³⁰ *Ibidem*, s 141.

od Virdžinije Vulf, koja je – da bi opisala bolest – tražila „novi jezik, drevniji, senzualniji, vulgarniji”³¹, te naglašavala samoću kao neodvojiv aspekt bolovanja, narativ Žicine ostaje u tom smislu tradicionalan i koncentrisan na didaktički izgovor teksta kao vodiča za žene koje leče rak dojke. Stoga se autorka više puta obraća direktno pacijentkinjama, detaljno raspravlja o različitim fazama lečenja, „podseća i upozorava”, stvarajući uz to specifičan repertoar praktičnih saznanja o bolesti. U perspektivi sedamdesetih godina, kad nije bilo mnogo publikacija ili prostora kakav danas pružaju blogosfere, dnevnik se čini neprocenljivim načinom komunikacije među ženama.

Važno je napomenuti da Žicina, iako je u potpunosti svesna usamljenosti koja prati bolest, podstiče pacijentkinje da prevaziđu vlastite granice i izađu iz zone samoizolacije, što predstavlja karakteristiku osnažujućeg narativa pobeđe:

...Zaista ovde čovek ostane sam samcit među ovim debelim zidovima... ako na njih misliš. Ali normalan čovek se snalazi u onome u čemu je. I, molim, bez panike! Ovo uopšte nije panična samoća. Ne treba zaboraviti, drugarice, kakvih je sve paničnih samoća bilo. Seti se toga i – udri u veselje!³²

U isto vreme, autorka ne poriče pacijentkinjama pravo na lošije dane i lošije raspoloženje. Ne skriva da su u nejednakoj borbi protiv bolesti uključeni trenuci sumnje, krize i fizička oboljenja koja prate zračenja. Uprkos tradicionalnom narativu u formalnom smislu, tekst Žicine ostaje ipak pionirski zapis koji priznaje vrednost teme i iskustva bolesti. Štaviše, prikazuje da žene, osim fizičkih, snose i socijalne posledice bolesti. Žicina navodi primer pacijentkinje koju je zbog raka dojke ostavio muž: „«Šta će meni bolesna žena», rekao je otvoreno, «ti si vrlo bolesna»... – I rastali smo se. Predmet je u sudu. Sve sam tamo ostavila i vratila se majci”³³. Druga je, strahujući od reakcije svog dečka, odlučila da mu neće reći da je bolesna i da će maskirati svoje osakaćeno telo: „Bila je mlada, a stavljena je, kaže, pred najtežu situaciju: momak joj o tome ništa ne zna. A kad sazna? Ali saznat neće [...] Ne, neće mu reći. Nikako!”³⁴.

Umetnička vrednost dnevnika obogaćena je lirskim fragmentima. Ovo su, između ostalog, opisi koji predstavljaju prirodu, na primer Žicinoj dragu planinu Taru, koja se nalazi u zapadnom delu Srbije, o kojoj je autorka pisala u *Sve, sve, sve*³⁵. U *Zapisima sa onkološkog* planina se prikazuje kroz san koji izražava blisku vezu Žicine s prirodom³⁶. Ovi odnosi, slično kao u logorskim svedočanstvima, donose utehu i mir. U dnevniku bolesti pojavljuje se, štaviše, i figura atropomorfizma koja takođe utiče na estetsku dimenziju dela i otkriva signale intertekstualnih veza sa logorskim svedočanstvima. U prozi *Sama* autorka pu-

³¹ V. Woolf, *O chorowaniu*, prev. M. Heydel, Wołowiec 2010, s. 32.

³² М. Жидина, *Zanucu...*, s. 20.

³³ *Ibidem*, s. 61.

³⁴ *Ibidem*, s. 102.

³⁵ М. Жидина, *Zanucu...*, s. 46. Vidi takođe K. Taczyńska, *Dowcip...*, s. 160–161.

³⁶ М. Жидина, *Zanucu...*, s. 34.

no mesta posvećuje opisima zatvorskog prostora. Održavanje veza sa zidovima, podom ili čak sa čvorom omogućava da ovaj mrtav prostor dobije za nju novo značenje i formira njen emocionalni život. Dolazi do nastanka neke lične veze, naročito sa četiri zida³⁷. Prostor se ne odnosi prema zatvorenicima prijateljski, već je muči, stalno ponavljajući istu reč koja se nalazi u naslovu svedočanstva i koja je kao oštar prodorni bol probija do srži: „sama, sama, sama”. Dakle, Žicina se u nekoj meri oseća prinuđenom da pripitomi prema sebi neprijateljski nastrojene drugove. Naziva zidove imenima: Veliki, Zlobnik, Zvanični, Službeni, upoznaju se, razgovaraju, svađaju se³⁸. U dnevniku bolesti pojavljuje se ambivalentna situacija delovanja prostora koja je suprotstavljena neimenovanoj, preciznije nedefinisanoj, ali za adresate njenog stvaralaštva čitljivoj situaciji iz logorske prošlosti: „Ovi debeli zidovi su isključivo zaštitni, bez svoje personifikacije kao oni tamo nekad...”³⁹. Intertekstualnih veza može da se nađe u tekstu i više.

Izbor tema koje su postale osnova autobiografske proze M. Žicine, nije bio izbor nego psihološka nužnost koja nameće odgovarajuća sredstva izražavanja. Principijelna funkcija ove proze je neslaganje s „odlaskom u zaborav” i – koristeći postulate afirmativne humanistike – pokušaj spašavanja vlastite subjektivnosti. Suočavanje sa graničnim situacijama, iako su na nju ostavile trag koji se ne može izbrisati, Žicina je uspela da kreativno transformiše. Smrt u stvaralaštvu ove autorke može se razmatrati u okviru nekoliko oblika: realnog, u kojem dolazi do reinterpretacije stvaralačkog rada Žicine, a zajedno s tim „osakaćena” i kulturološki nepotpuna (auto)biografija dobija priznanje književnih istraživača; metaforičnog, u kojem je Žicina kao bivša logorašica doživela društvenu smrt, čime su na kulturološkom nivou podlegala njena logorska svedočanstva; tematskog, kao problem postavljen u dnevniku, u kojem autorka javno objavljuje subjektivno iskustvo svoje smrtonosne bolesti i stvara od toga priču o borbi i pobedi.

Bibliografija

- Abrasowicz G., *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990-2010*, Wrocław 2016.
- Detoni Dujmić D., *Ljepša polovica književnosti*, Zagreb 1998.
- Domańska E., *Historia ratownicza*, „Teksty Drugie” 2014, br. 5.
- Frank A. W., *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*, Chicago-London 1995.
- Garonja Radovanac S., *Književno delo Milke Žicine – između autobiografskog i fikcionalnog*, [u:] *eadem, Žena u srpskoj književnosti*, Novi Sad 2010.
- Gikić Petrović R., *Reportažne priče*, [u:] M. Žicina, *Neka to bude sve*, Beograd 2014.
- Jakubowska A., *...pamiętajca*, [u:] *eadem, Portret wielokrotny dzieła Aliny Szapocznikow*, Poznań 2008.
- Jaspers K., *Sytuacje graniczne*, prev. M. Skwieciński, [u:] R. Rudziński, *Jaspers*, Warszawa 1978.

³⁷ Zatvorska ćelija koju je opisala Žicina može činiti analogiju sa klaustrofobičnim prostorom na koji je u bolesti bila osuđena Milica Janković. Autorka je prikazala ovaj motiv u već prethodno spomenutom dnevniku *Među zidovima*. Vidi M. Koch, *Choroba...*, s. 464–466.

³⁸ M. Жичина, *Сама...*, s. 28. Više o ovoj temi vidi: K. Taczyńska, *Dowcip...*, s. 164–165.

³⁹ M. Жичина, *Зануци...*, s. 20.

- Klein S. B. [et al.], *A Theory of Autobiographical Memory: Necessary Components and Disorders Resulting from Their Loss*, „Social Cognition” 22, 2004, br. 5.
- Koch M., *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender)*, Wrocław 2007.
- Koch M., *Choroba jako autobiografia w literaturze serbskiego modernizmu. Proza Milicy Janković*, [u:] *Kobieta, literatura, medycyna*, prir. A. Galant, A. Zawiszewska, Szczecin 2016.
- Krog A., *Ciało ograbione*, prev. J. Koch, Kraków 2017.
- Kubiak A. E., *Inne śmierci. Antropologia umierania i żaloby w późnej nowoczesności*, Kraków 2014.
- Leociak J., *Tekst wobec Zagłady (o relacjach z getta warszawskiego)*, Wrocław 1997.
- Lerner G., *Priorities and Challenges in Women's History Research*, „Perspectives on History” 1988, April, <<https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/april-1988/priorities-and-challenges-in-womens-history-research>> [pristupljeno: 30.07.2017].
- Mazurkiewicz A., Zierkiewicz E., *Biznes z różową wstążką*, „Wysokie Obcasy” 21.09.2008, <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,5704321,Biznes_z_rozowa_wstazka.html> [pristupljeno: 30.07.2017].
- Nikliborc A., *Nieodkryte historie życia polskich kobiet. Teoretyczne i metodologiczne znaczenie kobiecych biografii dla gender studies*, [u:] *Kalejdoskop Genderowy. W drodze do poznania płci społeczno-kulturowej w Polsce*, prir. K. Slany, B. Kowalska, M. Ślusarczyk, Kraków 2011.
- Nikliborc A., *UwięziONE w KL Auschwitz-Birkenau. Traumatyczne doświadczenia kobiet odzwierciedlone w dokumentach osobistych*, Kraków 2010.
- Ślawska M., *Proza autobiograficzna pokolenia jugonostalgików*, Wrocław 2013.
- Taczyńska K., *Dowcip trwający dwa i pół roku. Obraz Nagiej Wyspy w serbskim dyskursie literackim i historycznym końca XX i początku XXI wieku*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016.
- Taczyńska K., *У погразу за стратегијума преживљавања – логорска проза Милке Жицине*, „Књиженство” 2015, br. 5, <<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=158>> [pristupljeno: 30.08.2017].
- Woolf B., *O chorowaniu*, prev. M. Heydel, Wołowiec 2010.
- Vukmanović Lj., *Samoće Milke Žicine*, [u:] M. Žicina, *Sama*, Beograd 2009.
- Žicina M., *Sve, sve, sve...*, Zagreb 2002.
- Žicina M., *Zapisi sa onkološkog*, Beograd 1976.
- Zierkiewicz E., *Prasa jako medium edukacyjne. Kulturowe reprezentacje raka piersi w czasopismach kobiecych*, Kraków 2013.
- Zierkiewicz E., *Rozmowy o raku piersi. Trzy poziomy konstruowania znaczeń choroby*, Wrocław 2010.

Mutilated (auto)biography: Death in the works of Milka Žicina

Summary

The aim of the article is to analyze the autobiographical works of Milka Žicina (1902–1984) in the perspective of the principles of affirmative humanities (Domańska 2014). The interpretative categories for reading the author's personal documents are the subject of death and the related concept of “border situations” (Jaspers 1978). Although Žicina was a recognized writer, she published only a part of her memory prose when she was alive. The manuscript depicting the camp past (staying in Glavnjača prison and in Stolac camp [1951–1955, *Sve, sve, sve* 2002, *Самa* 2009]) spent many years hidden in a locker room and emerged only after the writer's death. The record of her battle with disease (breast cancer), though published in 1976, has remained unnoticed by

researchers so far (*Записи са онколошког*, 1976). Death in Žicina's works can be perceived in several aspects: the real one, where the author's works are reinterpreted from the perspective of contemporary literary research; the metaphorical one, in which Žicina as a former prisoner was subjected to civilian death, and simultaneously her camp testimonies were subjected to cultural death; the thematic one, as a problem in the diary, in which the author gives an account of a subjective experience of mortal illness and transforms it into a story of struggle and victory.

Keywords: autobiography, affirmative humanities, borderline situations, cominform, pathology

(Auto)biografia okaleczona — śmierć w twórczości Milki Žiciny

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza autobiograficznej twórczości Milki Žiciny (1902–1984) w perspektywie postulatów humanistyki afirmatywnej (Domańska 2014). Kategorie interpretacyjne odczytania dokumentów osobistych autorki stanowią temat śmierci i związane z nim pojęcie „sytuacji granicznych” (Jaspersa 1978). Žicina, choć należała do grona pisarek uznanych, za życia tylko częściowo publikowała prozę wspomnieniową. Rękopis przedstawiający przeszłość obozową (pobyt w więzieniu Glavnjača oraz obozie Stolac [1951–1955 — *Sve, sve, sve*, 2002; *Сама*, 2009]), wiele lat ukrywany w domowej skrytce, ukazał się dopiero po śmierci pisarki. Z kolei zapis jej choroby (rak piersi), mimo publikacji w 1976 roku, w rzeczywistości dotychczas nie doczekał się zainteresowania ze strony badaczy (*Записи са онколошког*, 1976).

Śmierć w twórczości Žiciny można rozpatrywać w obrębie kilku porządków: realnym, w którym dochodzi do reinterpretacji twórczości autorki z perspektywy współczesnych badań literackich; metaforycznym, w którym Žicina jako była więźniarka podlegała śmierci cywilnej, a wraz z nią kulturowej śmierci ulegały świadectwa obozowe; a także tematycznym — jako problem podjęty w dzienniku, w którym autorka upublicznia subiektywne doświadczenie śmiertelnej choroby i przetwarza je w historię walki i zwycięstwa.

Słowa kluczowe: autobiografia, humanistyka afirmatywna, sytuacje graniczne, Kominform, patologia